

Riskó Kata

Erkel Hymnusának keletkezése és hagyományozódásának története az első világháborúig

Közismert, hogy Erkel Ferenc *Hymnus*-megzenésítése, vagy ahogyan a zeneszerző pályázati anyagán és későbbi kéziratán is szerepel, *Hymnus* című kompozíciója annak a pályázatnak a győztes munkája, amelyet 1844. február 29-én írt ki Kölcsey versének megzenésítésére Bartay András, a Nemzeti Színház igazgatója. A felhívás első pontja színművet, a második egy magyar operát várt, s a harmadik célozta a *Hymnus* szövegére írt ének- és zenekari mű komponálását. Bartay már 1843-ban pályázatot hirdetett egy Vörösmarty Szózatára írt „népmelódiára”, a következő évben pedig lényegében ugyanazzal a szöveggel tette közzé, hogy mivel „meggyőződése az, hogy a’ nemzeti színház köréhez tartozik, költőink’ jelesebb lyrai költeményeinek becsét minél inkább emelni, terjedését és életbe jutását a’ nemzetben elősegíteni, ’s ezt leginkább elérhetőnek véli, ha az illy költemények ének- és zenére tételnek, ’s ezt évenként tenni szándékozván, ez évben ismét 20 arany pálya díjt tűz ki a’ legjobb népmelódiáért – Kölcsey Ferencz koszorús költőnk’ Hymnusára’ ének és zenekarra téve.”¹ Sziklavári Károly részletesen bemutatta a reformkorban egyre erőteljesebben jelentkező igényt és a számos kísérletet egy nyugati mintájú nemzeti ének létrehozására. Az 1840-es években több, eltérő karakterű dallam különböző funkciót betöltve élt a köztudatban nemzeti énekként, így például

népszerű volt Thern Károly Vörösmarty versére 1842-ben írt *Fóti dala*, amelynek talán abban is része volt, hogy Bartay a következő évben elindította évenkénti pályázatait.² Bár a *Hymnus*-pályázatot Bartay távozása miatt végül nem követte újabb kiírás, a felhívás szövege alapján a nyertes pályamű az eredeti terv szerint egy sorozatba, tágabban pedig tehát a reformkor ilyen irányú próbálkozásainak sorába illeszkedett, amely Erkel művének születésével és bemutatójával sem ért véget. Az *Életképek* cikkírója a *Hymnus* július 2-i ünnepélyes bemutatójáról írt beszámolójában a dicséret ellenére is csak egynek tekinti a művet a majdan születő számos más magyar himnusz között: „Évek előtt képtelenségnek gondolák némellyek azt: hogy lehessen magyar daljáték; ’s ime vannak magyar daljátékink is már. Így voltunk a’ hymnusz körül is; ’s noha ezen hymnusz még nem olyan, hogy a’ világi összes zenészet valódi hymnuszaik közt a’ legelsőik közt megálljon, de az mindenestre jeles, kitünő, mellyben büszkélkedhetünk – ’s van tehát hymnuszunk, ’s be van bizonyítva, hogy a’ magyarnak is lehet, ’s pedig ennyi ’s illy jeles zenetehetségek mellett, akármennyi hymnusza is; csak rajta! haladjunk.”³ Toldy Ferenc, a Kisfaludy Társaság elnöke pedig 1844. július végén Bartaynál sokkal nyíl-

¹ *Regélő Pesti Divatlap*, 3. évf. 18. sz. (1844. március 3.) 284. A szöveg a *Honderü* 1844. március 9-i számában is megjelent.

² Sziklavári Károly: „Néphimnusz-kísérletek, „nemzeti népdalok” és Szózat-megzenésítések a XIX. század derekán. In: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. A nemzeti romantika világából*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 2005. 8–47. Ide: 9–10.

³ *Életképek*, 1. évf. 2. sz. (1844. július 10.) 52–53.

tabban szorgalmazta egy „jeles, maradandó nemzeti hymnus, bármely ünnepies alkalomkor énekelhető nemzeti dal” szerzését.⁴ Bár ebben talán az újonnan alapított társaság fontosságának igazolása is szerepet játszott, jellemző, hogy a *Pesti Divatlap* augusztusban szóvá tette ugyan a nemzeti dal akarattal való „csináltatásának” lehetetlenségét, de nem említette érvként az előző pályázatok nyertes műveit.⁵ Toldy felkérésére született Vörösmarty *Hymnusa*, majd Müller Ferenc megzenésítése, amelyet 1845. szeptember 13-án mutattak be a Nemzeti Színházban. Erkel *Hymnusza* azonban már 1844-ben egyre több eseményen elhangzott, s ezekről beszámolva a sajtó is egyre inkább mint nemzeti himnuszt említette a művet.⁶

A fellelhető pályaművek

Bartay Toldyénál jóval mértéktartóbb felhívásának egyedüli kívánalma az ének- és zenekari letét mellett a „népmelódia” volt. További, hallgatolagos elvárást tükröz viszont utólag Szigligeti Edének, a Nemzeti Színház titkárának nyilatkozata, amelyben azzal indokolta a bírálók döntését, hogy a nyertes pályamű „a’ mellett hogy magyar jellemét ‘s a’ költemény’ szellemét leginkább megközeleltő, a’ két főkívántatóságot is, t. i. a’ dallamegyszerűséget és a’ hymnusi emelkedettséget legszerencsésebben egyesíté.”⁷ Erkel *Hymnusának* erre a tulajdonságára mutat rá a *Pesti Divatlap* cikke is, amely talán a felhívás „népmelódia” kívánalmára alapozva kritizálja, hogy Erkel *Hymnusza* „nemzeti jelleme, magasztos művészi kifejezése, s hathatós harmóniája által egyaránt kitűnő, de magán viselvén a hymnus szelleméhez alkalmazott tempolomi zene bélyegét, a nép ajkán visszhangra nem

fog találni.”⁸ Ugyanezt fogalmazza meg pozitív felhanggal az *Életképek* már említett beszámolója: „E’ dalszerzemény magyar jelleme kétségtelen; megvan hymnuszi magasztossága is, ‘s könnyű, dallamos, természetes emelkedésével a’ fülbe is könnyen tapadand többszöri hallás után, mi népszerűséget ígér neki.” Kölcsey versének címe és jellege is sugallja persze a kívánt himnikusságot. Magyaros, illetve népies stílussal való egyesítésnek ki nem mondott elvárását kell figyelembe vennünk akkor is, ha a ma ismert többi pályamunkát vizsgáljuk.

A Nemzeti Színház pályázatára tizenhárom munkát nyújtottak be, amelyek jeligéit a *Regélő Pesti Divatlap* májusi tudósítása tette közzé.⁹ A bírálóbizottság a június 15-én hozott határozatban az 1. számú, „Itt az írás, forgassátok érett ésszel, józanon. Kölcsey” jeligével ellátott pályaművet nyilvánította nyertesnek, s hat továbbit dicséretben részesített. Utóbbiak jeligéjéről és a szerzők – Erkel mellett Egressy Béni, Molnár Ádám, Travnyik János, Elias Marton és két pályaműnél is Seyler Károly – nevééről a *Budapesti Híradó* tájékoztat.¹⁰ A tizenhárom pályaműből Erkelén kívül hármat biztosan ismerünk, jeligéjük a *Regélő Pesti Divatlap* említett tudósításában is szerepel. A Somfai László által fellelt 8-as számú pályamű jeligéje „Bár babérral nem illettek / Csak a’ gunytol kiméljete. / Egy régi Író.” Szerzőjének nevét nem tudjuk, s a mű nem szerepel a bemutatott legjobb pályamunkák között sem.¹¹ Nem kapott dicséretet a „Szenteld Óh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit” jeligével benyújtott 7. számú, szintén ismeretlen szerzőségű pályamű sem, amelyet Berlász Piroska talált a Nemzeti Színház irattárában. Szerepelt viszont a bemutatón Egressy Béni „Isten áld meg a’ Magyarot” jeligéjű pályázata, amelyet Somogyváry Ákos fedezett fel az MTA Zenetudományi Intéze-

⁴ Sziklavári: *Néphimnusz-kísérletek*, 10–11.

⁵ *Pesti Divatlap*, 1. évf. 6. sz. (1844. augusztus 2. hete) 178.

⁶ Bónis Ferenc: *A Himnusz születése és másfél évszázada*. In: *Himnusz. Kölcsey Ferenc költeménye, Erkel Ferenc zenéje. Keletkezéstörténeti tanulmánnyal közreadja Bónis Ferenc*. Budapest: Balassi, 2010. 17–38. Ide: 32–33. A tanulmány ezzel a címmel rövidebb változatban megjelent in: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Erkel Ferencről és koráról*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1995. 76–87.

⁷ *Regélő Pesti Divatlap*, 3. évf. 50. sz. (1844. június 23) 796–7. A szöveg a *Honderü* 1844. június 22-i számában is megjelent.

⁸ *Pesti Divatlap*, I. évf. 2. szám (1844. július 2. hete) 59.

⁹ *Regélő Pesti Divatlap*, 3. évf. 38. sz. (1844. május 12.) 604.

¹⁰ *Budapesti Híradó*, 1. évf. 5. sz. (1844. július 9.) 22.

¹¹ Somfai László: *A Himnusz ősbemutatójának szólamánya*. In: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* 1. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Zeneműkiadó, 1969. 57–62. Ide: 60. A mű jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban található, jelzete: Népsz. 1344.

Handwritten musical score for the hymn "Isten áld meg a Magyarot" by Béni Egressy. The score is written on multiple staves for various instruments and voices. The title is written at the top in cursive. The lyrics "Isten áld meg a Magyarot jó kevel böszgel" are written below the vocal staves. The score includes a library stamp "R72" and a stamp "MAJOR ERVIN KÖNYVTÁRA".

1. kotta. Egressy Béni „Isten áld meg a Magyarot” jeligéjű pályaműve – 1. oldal
(MTA BTK ZTI könyvtár Major-hagyaték, C-388 sz. Fond.2/58.)

tében, Major Ervin hagyatékában.¹² Somfai két további, jelige és szerzőnév nélküli kórus-szólamanyagot talált a Nemzeti Színház régi kottatárában. Eredetüket nem ismerjük, s azt sem tudjuk, vajon a pályázatra készültek-e. Egyiknek forrása két te-

nor és egy basszus szólamból áll, amelyeken a stófa elején, közepén és végén egyenként nyolcüteményi szünetek utalnak ma ismeretlen zenekari szólamok léteire, a másoknak pedig vegyeskari, illetve férfikari szólamai maradtak fenn, zenekari kíséretre nincs utalás. A letét alapján elképzelhető, hogy a megzenésítés nem a zenekari kíséretes kórusművet elváró pályázatra készült.¹³

Egressy Béni művét a zsűri a jobbak közé sorolta, s az valóban kiemelkedik az ismert pályamun-

¹² Somogyváry Ákos: A reformkori Nemzeti Színház kezdeményezései; A Szózat és a Hymnus megzenésítése, kései utóéletük. *Zeneszó*, 2010/2. sz., 6–8. Az első kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található, jelzete: Ms. mus. 10869, a második az MTA BTK Zenetudományi Intézet könyvtárában, jelzete: C-388 sz. Fond. 2/58. Az itt és alább felsorolt megzenésítések Sugár Miklós zongorakíséretes átiratában megjelentek a *Zeneszó* említett számában.

¹³ Somfai: A *Himnusz ősbemutatójának szólamanyaga*, 61–62. A művek jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak, jelzetük: Népsz. 792/56, Népsz. 335.

1. kotta. Egressy Béni „Isten áld meg a Magyarot” jeligéjű pályaműve – 2. oldal
(MTA BTK ZTI könyvtár Major-hagyaték, C-388 sz. Fond.2/58.)

kák közül. (1. kotta) Dallama Erkeléhez hasonlóan egyetlen nagy ív, amelyben az egyes szövegrészek különböző hangulata is érvényesül. Legjellemzőbb ritmusa a XIX. században a choriambus versláb zenei megfelelőjeként ismert, magyarosnak érzett ♩. ♩. ♩. ritmus, amely Erkel *Hymnus*ának eredeti változatában is meghatározó. Bár számos verbunkos elemet alkalmaz, és különösen az alapvetően a vokális szólamokat követő hangszeres szólamokban gazdagon díszít, az Adagio tempó mellett az egyszerűbb, izoritmikus vokális dallamsorok megóvják a túlzott bonyolultságtól. Verbunkos ritmika különböző elemeivel, bokázó fordulattal, hajlításokkal sűrűn él, de azokat himnikus egyszerűséggel kevésbé sikeresen ötvözi a „Szenteld oh

Magyar Hazádnak...” jeligéjű pályamű. (2. kotta) A „Lassú” tempójelzésű megzenésítés különböző, viszonylag önálló szólamaiban különbözőképpen jelenik meg egy-egy motívum, ebből következően a letét mozgalmas, viszont kevésbé áttetsző. Kromatikus fordulatai miatt nehezebben is énekelhető. A vokális strófa új dallami motívumokkal operáló négyütemes előjátékot, kétütemes közjátékot és viszonylag hosszú, nyolcütemnyi utójátékot is kapott. Mindezek miatt a moll hangnemű kompozíció összességében nem néphimnusz-, s nem is népmelódia-jellegű. Népiesség és himnikusság egyesítésének szempontjából a többségtől leginkább elüt a „Bár babérral nem illettek...” jeligéjű megzenésítés. (3. kotta) A Somfai megállapítása

1. kotta. Egri Béni „Isten áld meg a' Magyarot” jeligéjű pályaműve – 3. oldal
(MTA BTK ZTI könyvtár Major-hagyaték, C-388 sz. Fond.2/58.)

szerint erősen németes stílusú mű elsősorban az európai műzene általánosabb stílusába, annak grandiózus hangvételi kórustételtípusaiba illeszkedik, magyaros stílusra való törekvést nemigen fedezhetünk fel benne. Talán ennek is része volt abban, hogy az egyébként gördülékeny, egyszerű indulóritmusánál fogva jól énekelhető, valóban himnikus mű nem kapott dicséretet.

Népiesebb, alapvetően visszatérő strófát és egyszerű ritmikát modulációval és számos kromatikával ötvöz a zenekari szólamokra csak szünetekkel utaló töredékes kézirat, amelynek egy-egy fordulatát Somfai magyarosként jellemzi. Akár e pályázatra készült, akár nem, nehezen énekelhető volta, a kromatikus dallam nehézkessége mellett a vissza-

térő negyedik sor indulása és a dúrba forduló zárómotívum ügyetlensége is a kevésbé sikerült megzenesítések közé sorolja. Végül, egyszerűségével tűnik ki a talán nem is a pályázatra készült Maestoso előadói utasítású *a cappella* megzenesítés. A dallam feltűnő jellegzetessége a lényegében AABA strófaforma, amelynek ereszkedő, többnyire eol dallsorai szinte teljesen szillabikusak, és alapvetően a szöveghez alkalmazkodóan pontozottak. Harmonizálása szintén viszonylag egyszerű. Dallama szorosabban véve nem népdalszerű, de a már említett vonások miatt a megzenesítés összességében kifejezetten népiesnek hat.

Sziklavári Károly kutatásai szerint az 1843-as Szózat-pályázatra számos, nagyon különböző terje-

2. kotta
László Fellegi: Szenteld Őh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit.

2. kotta. „Szenteld Őh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit” jeligéjű pályamű – 1. oldal
 (OSZK Zeneműtár Ms. mus. 10869.)

delmű és jellegű kompozíció érkezett, köztük igen nagyszabású művek. E pályázat eredménye tanulsággal szolgálhatott a zeneszerzők számára a következő évre is.¹⁴ Az 1844-es pályázatra beérkezett alkotások többségét, köztük a dicséretet nyert pályaművek nagy részét nem ismerjük. Mégis, a fellelt megzenésítések vizsgálatából is kitűnik tehát, hogy Erkel *Hymnus*ának akkori és későbbi sikerében alapvető a magyaros, népies elemek és az európai műzene himnikus típusainak integrációja. Népiesség, magyarosság és himnikusság egyesíté-

sének problémája az Erkel-féle *Hymnus*z Erkelhez köthető forrásai különbözőségeinek, illetve a mű későbbi közzenei hagyományozódásának is központi kérdése.

A *Hymnus*z Erkel Ferenchez köthető kéziratos forrásai

Erkel *Hymnus*zának legkorábbi forrása a pályázatra benyújtott, az anonimitás érdekében más kéz által másolt partitúra. (4. kotta a tanulmány előtt található) E kézirat további szövegmásolatokkal

¹⁴ Sziklavári: *Néphimnusz-kísérletek*, 26–30.

Handwritten musical score for the hymn "Szenteld Oh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit". The score is written on ten staves, with the vocal line on the bottom staff and piano accompaniment on the upper staves. The tempo is marked "Allegro" and the dynamics include "Dolce" and "f". The lyrics are written in Hungarian below the vocal line.

2. kotta „Szenteld Oh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit” jellegű pályamű – 2. oldal
(OSZK Zeneműtár Ms. mus. 10869.)

együtt fennmaradt a pályaműveket eredetileg bemutató Nemzeti Színház kottatárában, jelenleg pedig az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őrzi. Néhány kóruszólam kivételével mindegyik másolója az az anonim kopista volt, aki a *Bátori Mária* és a *Hunyadi László* kottáján is dolgozott,¹⁵ s akit Szacsvai Kim Katalin Kocsi János nemzeti színházi klarinétossal azonosított. Szacsvai Kim megállapítása szerint Kocsi nemcsak egyszerűen másolt, hanem az operákban láthatóan az autográf hiányos előadói utasításait is pontosító, egységesítő,

a partitúrát rendező közreadóként is működött.¹⁶ Ilyen szerepével a *Hymnus* pályázati példányának a részleteket tekintve szintén egységes, kidolgozott partitúráját vizsgálva is számolnunk kell. A *Hymnus*nak ebben a műalakjában a ma megsokottnál, vagyis Dohnányi Ernő 1938-as átíratánál nagyobb számban vannak jelen a verbunkos stílus jellegzetes ritmikái elemei. Az énekelt strófa első

¹⁵ Somfai: *A Hymnus ősbemutatójának szövege*, 56–59.

¹⁶ Lásd Szacsvai Kim Katalin tanulmányát a *Hunyadi László* kritikai kiadásában. „A közreadás forrásai.” In: Erkel Ferenc: *Hunyadi László*. Közread. Szacsvai Kim Katalin. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2006. XXVIII–XXXII. Ide: XXIX.

*Felige: Bár babérral nem illetek.
Csak a gyűszűt kíméljétek.
Moderato con espressione*

*Hymnus
Kétféle változat*

1344

Isten áld meg a Magyarot

3. kotta. „Bár babérral nem illetek...” jellegű pályamű – 1. oldal (OSZK Zeneműtár Népsz. 1344.)

és harmadik sorát itt choriambus ritmus indítja, az ezt követő ütemek hangszeres szólamaiban pontozott ritmusú utókákat találunk, a zenekar egyes dallami ugrásait pedig futamok hidalják át. Míg a vonósok utókákkal kísérik a „Jó kedvvel, bőszéggel” szövegre eső ereszkedő dallammenetet, a fúvós szólamok a díszítetlen vokális szólamokkal mozognak együtt. Az apparátus két része különbözőképpen játssza egyes sorok végét is: az ének-szólamok legatójával szemben a hangszeres szólamokban ezek szünetekkel elválasztott, kvázi staccato nyolcadértékű akkordokkal zárulnak. A ma ismert változattól eltér az előjáték súlytalan dallamindítása, a „Bal sors akit régen tép” szövegsorban

a kórus uniszónója, és további különbözőségeket találhatunk a kísérőszólamok bizonyos részleteiben, ilyen például a késleltetés az előjáték harmadik ütemének cselló- és bőgőszólamában.

Szacsvai Kim Katalin említi, hogy a *Hymnuszt* a bemutató után számos alkalommal játszották a Nemzeti Színházban, az 1856-os évből pedig erre több adatot közöl.¹⁷ A pályamű egyes szólammásolatain a 1844-es bemutatóra és további előadásra, egy 1859-es hangversenyre, egy 1862-es Kisfaludy ünnepségre és egy 1880-as emlékmű-leleplezésre

¹⁷ Szacsvai Kim Katalin: *Az Erkel-műhely. Közös munka Erkel Ferenc színpadi műveiben (1840–1857). Doktori értekezés, kézirat.* Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2012. 177.

Jo kedvel böv ség- gel Nyitó felője Védő kart ha küzdellen séggel Balsánsi

3. kotta. „Bár babérral nem illettek...” jellegű pályamű – 2. oldal (OSZK Zeneműtár Népsz. 1344.)

vonatkozó ceruzás dátumfeljegyzéseket találunk. Ezek azt mutatják, hogy a kottákat nemcsak a bemutatón, hanem különböző későbbi alkalmakon is használták.¹⁸ A *Hymnusz* Erkel és Doppler Ferenc közösen írt operájába, az 1857-ben bemutatott, majd 1865-ben és 1879-ben felújított *Erzsébet* Erkel által írt II. felvonásába is bekerült. Az eredetileg is *Andante religioso* feliratú *Hymnusz* itt egy templomi jelenetben hangzik el. *Andante religioso* templomi jelenetet a *Bátori Máriában* és a *Hunyadi Lászlóban* is hallhatunk, az a *cappella* kórusszakaszt előbbiben orgona vezeti be, utóbbiban orgonaszót

imitáló fafúvósok kísérik.¹⁹ Az *Erzsébet* e részlete ugyanebbe az operai toposzba sorolható. Az autográf partitúrában csak egy valószínűleg az utolsó pillanatban beírt szerzői utasítás szerepel, amely szerint e ponton a kórusnak Erkel *Hymnuszát* kell énekelnie orgonakísérettel. A bemutató idején készült partitúramásolat azonban már alaprétegben hozza a *Hymnusz* zenekari feldolgozását, valamint nyolcüteményi orgonaletétet (5. kotta), a Nemzeti Színház kottaanyagának betélapjai között pedig további, datálatlan másolatokat találunk, amelyek tehát újabb forráscsoportot jelentenek. Ahogyan Szacs-

¹⁸ Somfai: *A Hymnusz ősbemutatójának szólamanyaga*, 58–59.

¹⁹ Bátori Mária I. felvonás No. 7. Finale, Hunyadi László II. felvonás No. 15. Finale, Morceau d'ensemble.

32 *And^{te} Religioso.*
Wey

Flauto
Oboi
Clarineti
Fagotti
Corni
in C
in B
Tromba
Tromboni
Timpani
Soprani
Tenori
Fagotti
Tamburi
Violini
1.
2.
Viola
Cello
Bassi
Orgue

ritardando
Andte Religioso
con sordina
rit.
ritardando
rit.
ritardando
ritardando

5. kotta. Az Erzsébet című opera Erkel által írt II. felvonása, No. 6. (OSZK Zeneműtár ZB 62a/3 17b)

The image shows a handwritten musical score on ten staves. The top staff contains the title 'Isten áld meg a magyart' written in cursive. The second staff is the vocal line, with lyrics 'Isten áld meg a magyart jó kedvel bö = vég = gel' written below it. The remaining staves show piano accompaniment with various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'p' and 'f'. The score is divided into three measures by vertical bar lines.

5. kotta. Az Erzsébet című opera Erkel által írt II. felvonása, No. 6. (OSZK Zeneműtár ZB 62a/3 18a)

Hymnus.

Andante religioso.

pp Is ten álod meg a magyart jó kedvelő bö séggel

pp nyugts le lajcsa védő kart ha küzd ellen séggel

ff Dal sors a kit ve gen tep, hoz - rá vig ejs ten dot,

pp meg bün höd te már e nép a multat jó ven dot.

Erkel Ferenc

6. kotta. Erkel Hymnusának autográf kórusletétje
(OSZK Zeneműtár Ms. mus. 1/b)

vai Kim Katalin megállapította, úgy tűnik, hogy mind a bemutató idején készült verzió, mind pedig a további betélapok a pályázati forrás alapján készített, de attól apróbb részletekben, elsősorban előadási jelekben ceruzával módosított másolatok.²⁰ Talán a jelenet templomi voltával függ össze, hogy az egyes dallamsorokra rávezető hangszeres futamokat mind kihúzták, ezenkívül pedig az előjáték 3. ütemében a basszus eredeti késleltetését ceruzával javították úgy, ahogyan az ma is ismert.

A mű egyetlen teljes Erkel-kézirata egy késői, az 1880-as évekre tehető kórusletét, amelyet Falvy Zoltán mutatott be 1960-ban.²¹ (6. kotta) A pályázati másolt partitúrával szemben a legfőbb különbség a choriambusok elhagyása, míg a pályázati műalak vokális szólamainak felel meg a pontozott utókák hiánya és a dallamsorok legatója. A *cappella* letét-ről lévén szó, természetesen a pályázati kéziratban jelen lévő, egyes dallamsorokra felvezető hangszeres futamok is hiányoznak. A szólamok kisebb változásai a letét jellegéből is fakadhatnak. Falvy a kórusletét mellett egy további autográf részletet is közöl. A *Hymnusz* első két sora Erkel kézírásával megjelent a *Vasárnapi Ujság* 1910. évi 45. számában, eredetijét azonban sajnos nem ismerjük. (7. kotta) E két sor alapvetően az 1880-as évekre tehető autográf kórusletétet követi, de eltér attól abban, hogy e letét nem szigorúan négyszólamú, hanem a megfelelő harmónia egy-egy további hangja kiegészítheti. Falvy kiemeli a prozódiai igazítást, amelynek köszönhetően az eredeti Köl-

7. kotta. Hymnusz-részlet Erkel kézírásával
(*Vasárnapi Ujság* 1910. 57. évf. 45. sz. 930–931.)

csey-verssor helyett „jókedvvel és bőséggel” sort olvashatunk.²²

Erkel Hymnusának magyaros stíuselemei

Bónis Ferenc rámutatott a *Hymnusz* klasszikus stílusjegyeire, többek között Haydn *Gott erhaltéjával* való rokonságára,²³ amely Sziklavári Károly kutatása alapján még nem gyűlölt, hanem csupán helyettesíteni kívánt ének volt.²⁴ Erkel részéről természetes, hogy Kölcsey versét megzenésítve a nyugati műzene nyelvét használja, s hogy a himnuszok nemzetközi hagyományába csatlakozik. A mű népies egyszerűsége ennek nem mond ellent, hiszen például a *Gott erhalte* versének strófatípusa éppen az az Európa-szerte elterjedt vágáns- vagy magyar vonatkozásban kanasztáncstrófa, amelyben Kölcsey *Hymnusa* is íródott. A nyugati himnusz-típus magyarossá tételében azonban nem lehetett a zeneszerzőnek kiforrott mintája.

Erkel *Hymnusának* nemzeti karakterében lényeges szerepet játszik a choriambus ritmus, amelyet a verbunkosra általában jellemző pontozott utókák egészítenek ki. Amint láttuk, a choriambus alapve-

²⁰ Szacsvai Kim részletesen leírja a *Hymnusz* különböző előadásokon való megszólalása körüli bizonytalanságokat. A kották, illetve további bejegyzések alapján azt valószínűsíti, hogy a *Hymnusz* a bemutatón orgonakísérettel, az évad többi előadásán vagy orgona-, vagy zenekari kísérettel, 1865-ben zenekari kísérettel, 1879-ben pedig talán újra orgonakísérettel szólalt meg. Miután a korai szólamgarnitúrák hiányosak, és nem találunk rajtuk az *Erzsébetre* való utalást, az is elképzelhető, hogy más, ma nem ismert betélapokat is használtak az *Erzsébet* előadásain. Szacsvai: *Az Erkel-műhely*. 164, 168–170. és uő: Erkel egyedül. *Az Erzsébet* néhány talányos szerzői kéziratoldala. *Magyar Zene*, 2014/3. sz., 270–315. Ide: 305.

²¹ Falvy Zoltán: *A Hymnusz kézirata*. *Muzsika*, 1960/3. sz., 14–19.

²² Falvy: *A Hymnusz kézirata*, 16–19.

²³ Bónis: *A Hymnusz születése és másfél évszázada*, 30–31.

²⁴ Sziklavári: *Egressy Béni*, 12–13. és 32.